

КАНЦЭПТУАЛІЗАЦЫЯ АЙКОНІМА *МАЗЫР* У СВЯДОМАСЦІ РЭГІЯНАЛЬнай МОЎнай АСОБЫ

Г. В. Буркова,

кандыдат філалагічных навук, загадчык аспірантуры
Мазырскага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя І. П. Шамякіна,
г. Мазыр, Рэспубліка Беларусь
E-mail: sajtmzr@mail.ru

С. Б. Кураш,

доктар філалагічных навук, прафесар,
прафесар кафедры беларускай і рускай філалогіі
Мазырскага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя І. П. Шамякіна,
г. Мазыр, Рэспубліка Беларусь
E-mail: text2005@mail.ru

Артыкул прысвечаны вызначэнню асаблівасцей канцэптуалізацыі айконіма Мазыр і яго бліжэйшых асацыятываў у свядомасці рэгіянальнай моўнай асобы. На аснове аналізу публіцыстычнага, рэкламнага і інтэрнэт-дыскурсаў і маўленчых практык выяўляюцца асноўныя прагматычныя ўстаноўкі, якія рэалізуюцца праз дадзены айконім і некаторыя вытворныя ад яго. Робіцца вывад, што айконім Мазыр функцыянуе не толькі як дэнататыўны паказчык геаграфічнага аб'екта, але і як камунікатыўна абумоўлены канцэпт, што нясе ідэйна-эмацыйную нагрузку, фарміруе пэўныя канатацыі і выкарыстоўваецца для дасягнення канкрэтных перлакутыўных мэт.

Ключавыя словы: лінгвакультурны ідэнтыфікатар, канцэпт, айконім, прагматонім, моўная асоба, ад'ектонім.

CONCEPTUALIZATION OF THE OIKONYM *MOZYR* IN THE CONSCIOUSNESS OF A REGIONAL LANGUAGE PERSONALITY

H. V. Burkova, S. B. Kurash

The article deals with the conceptualization features of the oikonym Mozyr and its closest associations in the mind of a regional linguistic personality. Based on the analysis of journalistic, advertising and Internet

discourses and speech practices, the authors reveal the main pragmatic attitudes of this oikonym and its derivatives. The authors made the conclusion that the oikonym Mozyr functions not only as a denotative indicator of a geographical object, but also as a communicatively specified concept that carries an ideological and emotional colouring, forms certain connotations and is used to achieve specific perlocutionary goals.

Keywords: linguocultural identifier, concept, oikonym, pragmatonym, linguistic personality, adjectonym.

Уводзіны. Агульнапрызнаны той факт, што менавіта культура і яе разнастайнасць, з'яўляючыся асновай духоўнага і інтэлектуальнага жыцця нацыі, шмат у чым спрыяе дзяржаўнаму развіццю і дзяржаўнай бяспецы. Таму ўсё, чым напаяўняецца паняцце “культурная спадчына”, а таксама спосабы яе захавання і абароны павінна стаць адным з прыярытэтных аб'ектаў гуманітарных навук, і ў прыватнасці, лінгвістыкі, па-першае, з прычыны дамінуючых тэндэнцый глабалізацыі, у выніку чаго адбываецца нівеліраванне этнічнай і культурнай разнастайнасці; па-другое, з прычыны ўзмацнення выклікаў інфармацыйна-лічбавай эпохі і ўсё больш дынамічнага развіцця міжкультурных і міжмоўных кантактаў, якімі стымулююцца інавацыйныя працэсы ў мове і маўленні.

Адзначанае вышэй абумоўлівае неабходнасць надання больш пільнай ўвагі тым фрагментам нацыянальнай лінгвакультурнай прасторы, якія могуць быць кваліфікаваныя як **аксіялагічна значныя**, як здольныя выступаць у якасці **ідэнтыфікатараў айчыннай лінгвакультуры**.

Асаблівую ўвагу пры гэтым патрэбна звярнуць на шэраг феноменаў рэгіянальнай лінгвакультуры, што “ўяўляе сабой варыянт нацыянальнай культуры, з якой яна знаходзіцца ў дыялогу” [1, с. 12], у прыватнасці, той, якая адрознівае Мазырска-Прыпяцкае Палессе.

У межах антрапацэнтрычнага накірунку сучаснай лінгвістыкі А. С. Шчарбак вылучае чатыры падыходы да вывучэння анамастычных адзінак: лінгвакультуралагічны (разглядаюцца вядомыя ўласныя імёны, маркіраваныя нацыянальнай культурай), этналінгвістычны (мае на мэце выяўленне нацыянальна-культурнай спецыфікі ў структуры моўнага знаку), псіхалінгвістычны (значэнне ўласнага імені разглядаецца як вынік адлюстравання рэчаіснасці праз свядомасць чалавека) і кагнітыўны (вывучае ўдзел онімаў у разумовай дзейнасці чалавека, здольнасць захоўваць моўныя і энцыклапедычныя веды) [2].

Значная ўвага ў апошнія дзесяцігоддзі была нададзена рознага роду этна- і лінгвакультурным феноменам, што складаюць так званае аксіялагічнае поле той ці іншай лінгвакультуры.

Мэта і задачы. Мэтай гэтага артыкула з’яўляецца выяўленне канцэптуальнага патэнцыялу айконіма *Мазыр* і яго бліжэйшых асацыятываў, рэпрэзентаваных адайканімічнымі дэрыватамі (*мазырскі, па-мазырску, мазыранін*).

Задача даследавання – вызначэнне семантычных механізмаў, якія абумоўліваюць прагматыку аксіялагічна накіраваных асацыяцый да айконіма *Мазыр* і некаторых вытворных ад яго ў розных маўленчых практыках рэгіянальнай моўнай асобы.

Метады даследавання. Даследаванне вялося з прымяненнем кантэкстуальнага, канцэптуальнага, супастаўляльнага і дыстрыбутыўнага метадаў.

Вынікі даследавання і іх абмеркаванне. Нягледзячы на даволі бедны змест дэнатата айконімаў, яны маюць шырокі сігніфікатыўны кампанент, які адлюстроўвае вопыт кагнітыўнага і сацыякультурнага асэнсавання дэнатата. Таму канцэптуалізацыя айконімаў можа адбывацца ў тым выпадку, калі моўная асоба валодае некаторай інфармацыяй пра пэўны населены пункт. Чым большы аб’ём інфармацыі, чым яна больш разнастайная, тым большая верагоднасць пераўтварэння айконіма ў канцэпт, у тым ліку і культурны. Канцэптуалізуюцца толькі тыя айконімы, якія маюць культурную, гістарычную і асабістую значнасць.

У распрацоўцы гэтага тэматыкі мы робім спробу выяўлення механізма канцэптуалізацыі айконіма *Мазыр* як анамастычнай адзінкі з аксіялагічнай семантыкай, які можа быць кваліфікавана як адзін з ідэнтыфікатараў айчыннай лінгвакультуры.

Спачатку разгледзім такую канцэптуальную прымету, як этнакультурная адметнасць. Онімы ў працэсе функцыянавання, не страчваючы сваёй асноўнай адраснай функцыі, становяцца “захавальнікамі” назапашанай культуралагічнай інфармацыі. Гэта значыць, што яны могуць разглядацца як з’явы культуры, якія адлюстроўваюць этнічную спецыфіку.

Горад *Мазыр* спачатку знаходзіўся на гандлёвым шляху “з варагаў у грэкі”. Затым ён становіцца значным стратэгічным пунктам, палітычным і гандлёва-рамесным цэнтрам Палескага рэгіёна, дзякуючы свайму размяшчэнню на скрыжаванні буйных водных (Прыпяць, Пціч) і сухапутных (Жытомір–Бабруйск, Рагачоў–Рэчыца–Пінск) шляхоў [3, с. 38].

Вядомы даследчык Мазыршчыны прафесар В. В. Шур адзначае: “Незвычайнасць навакольнага ландшафту – дзівоснае спалучэнне маляўнічых узгоркаў, пакрытых экзатычнай расліннасцю на фоне не менш экзатычнага раўніннага левабярэжжа Прыпяці, здзіўляюць любога, хто ўпершыню наведвае Мазыр” [4, с. 142]. Адметнасць рэльефу Мазыра неаднаразова падкрэсліваецца як ў літаратурна-мастацкіх тэкстах: *Праскочылі Прыпяць, праскочылі ўтульны ўзгорысты Мазыр* (У. Караткевіч. Дрэва вечнасці), так і ў іншых камунікатыўных практыках: *Я не ожидала, что Кричев расположен на гористой поверхности (чем очень напоминает Мозырь). Кругом курганы* [https://otzovik.com/review_12251300.html].

У пераважнай большасці зафіксаваных выпадкаў айконім *Мазыр* прадстаўлены ў камунікатыўнай прасторы рэгіёна ў прама-рэферэнтнай функцыі – для абазначэння адпаведнага фізіка-геаграфічнага арэала: *чыгуначная станцыя “Мазыр”, аўтавакзал “Мазыр”, у тым ліку і ў межах складаных намінацый тыпу футбольны клуб “Славія-Мазыр”, завод “Мазыркабель”, вытворчае аб’яднанне “Мазыр соль” і інш.*

У гэтым жа статусе функцыянуе шэраг устойлівых перыфрастычных найменняў да айконіма *Мазыр* – *“жамчужына беларускага Палесся”, “горад на сямі ўзгорках”, “горад на Прыпяці”, “беларуская Швейцарыя”, “сталіца палескага краю”*. У адным са знакамітых твораў У. Караткевіча ў аналагічнай функцыі выкарыстоўваецца анамастычная метафара: *Ці пра «міні-Кіеў» Мазыр вам раскажаць?* (У. Караткевіч. Зямля пад белымі крыламі).

У аповесці Івана Мележа “Подых навальніцы” горад *Мазыр* узгадваецца ў палескім жартлівым дыялогу анекдатычнага характару: *“А за Гомелем людзі е?” – “Е. Толькі – дробенькія”*. У “Людзях на балоце” аўтарская апеляцыя да гэтага айконіма і вытворных ад яго адзінак налічвае больш за 20 выпадкаў. Натуральна, што аналагічныя фіксацыі гэтага айконіма характэрныя і для твораў іншых беларускіх пісьменнікаў, перш за ўсё – ураджэнцаў Гомельшчыны.

Характэрна, што гэты айконім часам становіцца і кампанентам парэміялагічных адзінак: *Мазыр, як пазыр: кругом горы і вада, а ў сярэдзіне бяда; Ведай, па чым сыры ў Мазыры*.

Адным са спосабаў канцэптуалізацыі онімаў з’яўляецца іх пераход у іншы анамастычны разрад (трансанімізацыя), у прыватнасці, у ад’ектонімы і эргонімы.

Цікавае да ад’ектонімаў у сучаснай лінгвістыцы даволі ўстойлівая. “Прыметнікі, утвораныя ад географічных назваў, суправаджаюць усю гісторыю нашай мовы і прасочваюцца з яе старажытных помнікаў: летапісаў і

дакументаў”, – адзначае Я. А. Левашоў, аўтар слоўніка, у якім фіксуюцца такія адтапанімічныя ад’ектывы [5, с. 3]. Увага да ад’ектонімаў абумоўлена і спецыфікай іх лексічнага значэння, якое “не можа быць зведзена толькі да адноснага і ўяўляе сабой рад тыповых і індывідуальных значэнняў, набор і суаднесенасць якіх як у асобных канкрэтных выпадках (лексемах), так і ў лексічнай групе ў цэлым змяняецца ў часе” [6, с. 167].

Даволі заканамерна, што ў большасці выпадкаў ад’ектонім *мазырскі* прадстаўлены ў прама-рэферэнтнай функцыі – функцыі абазначэння адноснай прыметы па адпаведнай геаграфічнай галіне. Параўн.: *Мазырскі замак* – гэта не проста рэканструяваны архітэктурны аб’ект, а цэлы гісторыка-турыстычны комплекс.

У гэтай жа функцыі ўжываецца ад’ектонім і ў назвах навучальных устаноў (*Мазырскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя І. П. Шамякіна*, *Мазырскі дзяржаўны абласны ліцэй*, *Мазырскі дзяржаўны музычны каледж*, *Мазырскі дзяржаўны медыцынскі каледж* і інш.), прадпрыемстваў (*Мазырскія малочныя прадукты*, *Мазырскі вопытны лясгас* і інш.). Своеасаблівым сімвалам Мазыра з’яўяецца *Мазырскі нафтапрацоўчы завод* – адно з буйнешых у Еўропе прадпрыемстваў адпаведнага профілю.

Эргонімныя адзінкі адлюстроўваюць асаблівасці светаўспрымання моўнай асобы, яе культурны ўзровень. Праведзенае даследаванне эргонімаў Мазыршчыны выяўляе разнастайную лінгвакультурную інфармацыю, якая часам патрабуе наяўнасці пэўных фонавых ведаў носьбітаў мовы.

Эргонім “*Чырвоны мазыранін*” – кандытарская фабрыка, якая знаходзіцца ў Нароўлі. Эргонім узыходзіць да пачатку XIX стагоддзя, калі менавіта мазырскія рабочыя дапамагалі аднавіць фабрыку пасля грамадзянскай вайны. Асноўным брэндам фабрыкі стала вытворчасць карамелі, мармеладу і пасцілы. У 1914 г. была атрымана гандлёвая марка “Горват” па вырабе і продажы гэтай прадукцыі Гісторыя фабрыкі пачынаецца ў далёкім 1913 г., калі заможны мясцовы памешчык Гарват у мястэчку Нароўля Рэчыцкага павета Мінскай губерні пабудаваў невялікую фабрыку для перапрацоўкі садавіны і гародніны са сваіх маёнткаў. Прадпрыемства прыносіла немалы прыбытак і з цягам часу ператварылася ў цукерачную фабрыку. Толькі ў 1925 г. працоўныя г. Мазыра прынялі рашэнне аб аднаўленні фабрыкі. У гэтым жа годзе ў адрамантаваных памяшканнях прадпрыемства была выпушчана першая салодкая прадукцыя: зефір, мармелад, ірыс, павідла, джэм, пасціла. Працоўныя Нароўлі прапанавалі назваць фабрыку “Чырвоны мазыранін” у гонар рабочых з Мазыра, якія дапамаглі аднавіць вытворчасць.

У анамастыконе горада намінацыі, звязаныя з ежай, фарміруюць адметны для лінгвакультуралагічных назіранняў пласт моўных адзінак. Даволі распаўсюджанымі з’яўляюцца эргонімы, што адлюстроўваюць тэрытарыяльную прыналежнасць прадукта праз ад’ектонім: кефір “**Мазырскі**”, смятана “**Мазырская**”, малако “**Мазырскае**”, каўбаскі “**Мазырскія**” і інш.

Футбольны клуб “Славія-**Мазыр**”. *Мазыр* у выніку ўжывання па-за прамой рэфэрэнцыяй набывае пераноснае значэнне, у прыватнасці, метанімічнае, калі, напрыклад, праз назву горада ўзгадваецца футбольная каманда: *От убачыце! Ці ж не прэстыж якому-небудзь **Мазыру** ці Бабруйску ў чэмпіёны выбіцца? А далей – Еўропа, кубкі. Бач чаго захацелі, дай ім Бабруйск, **Мазыр**, Барысаў* (А. Камароўскі. Пенальці).

Прадуктыўным у беларускім мовазнаўстве з’яўляецца транспазітыўнае ўтварэнне адвербіяльных адзінак, вытворных ад онімаў па мадэлі *па* + *ОНІМ* + *ску*: *па-коласаўску, па-мележаўску, па-скарынінску, па-шамякінску, па-радзівілаўску* і інш.: *Сяргей Валчкоў моцна, па-мулявінску выканаў песню на верш Янкі Купалы “Спадчына”* (“Віцьбічы”, 03.09.2023 [<https://www.vitbichi.by/news/kultura/>]; “*Гасціннасць па-радзівілаўску*”: *в Несвіжце пройдзе II фестываль гасцепрымства* (“Нявіжскія навіны”, 21.06.2023 [<https://www.nesvizh-news.by/2023/06/21/>]). Такія адзінкі ўключаны ў рэалізацыю складанага па структуры сэнсу ‘як’ і служаць сродкам наймення аднаго са складнікаў гэтага сэнсу – ‘падобны да каго-небудзь, такім чынам, як хто-небудзь’ [7, с. 144]. Прыслоўі, утвораныя ад айконіма, з’яўляюцца паказчыкам якасці і адметнасці таго ці іншага рэгіёна: “*Турызм па-дзятлаўску*” (“Звязда”, 31.03.2023 [https://zviazda.by/sites/default/files/31sak-2_optim_2.pdf]); “*У горадзе над Сожам можна асвяжыцца “па-гомельску”*. *Гэта як?*” [<https://tvr.gomel.by/by/news/u-goradze-nad-sozham-mozhna-asvyazhytstsa-ра-gomelsku-geta-yak>]. Аналагічныя працэсы ўласцівыя і для айконіма *Мазыр*.

Так, прыслоўе *па-мазырску* ў шэрагу зафіксаваных намі ўжыванняў з’яўляецца маркёрам пэўнага знака якасці ці адметнасці: *Работать стабільно – это по-мазырски* (заглавак артыкула аб тым, што ў 2006 годзе горад Мазыр быў занесены на рэспубліканскую дошку гонару (<https://www.sb.by/articles/rabotat-stabilno-eto-po-mozyrski.html>)); *Сельское благоустройство по-мазырски: опыт района изучали председатели местных Советов депутатов* (<https://govorim.cc/gomelskaya-oblast/mozyr/novosti-mozyra/330745-selskoe-blagoustroystvo-po-mozyrski-opyt-rayona-izuchali-predsdateli-mestnyh-sovetov-deputatov.html>)); *Возможности и перспективы спорта по-мазырски: в городе над Припятью выездной семинар собрал председателей Советов*

депутатов базового уровня Гомельской области (<https://govorim.cc/gomelskaya-oblast/mozyr/novosti-mozyra/330745-selskoe-blagoustroystvo-po-mozyrskiy-opyt-rayona-izuchali-predsedateli-mestnyh-sovetov-deputatov.html>); *Преображение по-мазырски. Город над Припятью прирастает новыми микрорайонами* (https://gp.by/novosti/obshchestvo/news287462.html?utm_source=yxnews&utm_medium=desktop&utm_referrer=https%3A%2F%2Fdzen.ru%2Fnews%2Fby%2Fstory%2F86b34168-03c8-5109-ba67-be3eff7f7e12); масленіца *па-мазырску* (аб маштабным народным гулянні са шматлікімі стравамі); шчупак *па-мазырску*; *збіцень па-мазырску* (рэцэпт гэтага напою размешчаны нават на вядомых кулінарных сайтах <https://povar.ru>; <https://food.ru>).

У рэкламным слогане *запраўляйся па-мазырску* адайканімічны дэрыват выкарыстоўваецца метанімічна, для абазначэння прадукту МНПЗ.

Нарэшце, у рэгіянальнай камунікатыўнай прасторы (перш за ўсё ў літаратурна-мастацкім дыскурсе) даволі шырока прадстаўлены кантэксты, у складзе якіх канцэптуалізацыя айконіма *Мазыр* адбываецца праз эксплікацыю індывідуальна-аўтарскага ўспрыняцця, маркіраванага такімі лексічнымі паказчыкамі, як *мой, наш* і да т. п.: *Пяць курганаў над Прыпяцю сіняй / Узіраюцца ў зорную шыр. / А на іх свае крылы раскінуў, / Нібы сокал, мой любы Мазыр* (Г. Дашкевіч); *О, Мазыр, дарагая зямля, / Покуль ёсць ты ў мяне, я – шчаслівы!* (В. Андрэеўскі); “Мой Мазыр” (назва паэтычнага зборніка І. Сусленка); *Але ўсё ж гэтая назва ў першую чаргу нагадвае помнік: славянскае паселішча, ад якога бярэ пачатак наш славуты Мазыр* (<https://tutejszy.ru/gomelskaya/mozyrskij/mozyr/184-pra-zniknenne-nazvy-mazyr-mozyr>).

У назве калектыўнага зборніка паэзіі “*Ты, Мазыр, – мой Парнас*” (2001) індывідуальнасць успрыняцця ўзмацняецца і канкрэтызуецца анамастычнай метафарай, у якасці элемента якой выступае прэцэдэнтная іанамастычная адзінка *Парнас*.

У адзначанай функцыі, як, дарэчы, і ў некаторых са згаданых вышэй, айконім *Мазыр* арганічна ўбудоўваецца ў макратэкст “малой Радзімы”, дзе па сутнасці сінанімізуецца з самой Беларуссю, аб чым неаднаразова пісаў В. В. Шур [4; 8].

Вывады. Такім чынам, вызначэнне механізмаў пераўтварэння айконіма *Мазыр* у адпаведны айканімічны канцэпт дазваляе канкрэтызаваць уяўленні аб адным з аксіялагічна значных фрагментаў рэчаіснасці, якія складаюць карціну свету рэгіянальнай моўнай асобы. Мазырская-Прыпяцкае Палессе і Мазыр як яго цэнтр у гэтым плане ўяўляе сабой адзін з унікальных

рэгіёнаў, які адлюстроўвае элементы духоўна-культурнага і сацыюмнага этнавопыту (у тым ліку старажытныя, архаічныя), афарбаванага ў спецыфічны для дадзенага рэгіёна каларыт (“паляшукі”). Прыведзеныя назіранні – гэта толькі невялікая частка таго, як “упісваецца” айконім Мазыр у карціну свету мазыран і становіцца брэндам, вядомым далёка за межамі нашага горада.

Артыкул падрыхтаваны ў межах ДПНД “Грамадства і гуманітарная бяспека” на 2021–2025 гг. пры фінансавай падтрымцы Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь па дагаворы № 1410/2021 ад 22.03.2021.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Токарев, Г. В. Проблемы изучения символика региональной идентичности: лингвокультурологический аспект / Г. В. Токарев. – Тула : Тул. производст. полиграф. объединение, 2023. – 167 с.
2. Щербак, А. С. Ономастический концепт как единица знания / А. С. Щербак // Когнитивные исследования языка. Вып. IV. Концептуализация мира в языке : коллектив. моногр. / гл. ред. Е. С. Кубрякова ; отв. ред. Н. Н. Болдырев. – М. ; Тамбов, 2009. – С. 152–153.
3. Барсук, А. Я. Да пытання аб старажытнай спадчыне Мазыра / А. Я. Барсук // Веснік Мазырскага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя І. П. Шамякіна. – 2009. – № 1. – С. 37–42.
4. Шур, В. Анамастыкон Мазыра ў часе і прасторы / В. Шур // Маладосць. – 2015. – № 9 (742). – С. 139–153.
5. Левашов, Е. А. Мирова топонимика. Прилагательные от географических названий : словарь-справочник / Е. А. Левашов. – СПб. : «Дмитрий Буланин», 2003. – 532 с.
6. Генералова, Е. В. О развитии значений оттопонимических прилагательных в русском языке (на примере истории лексемы «московский») / Е. В. Генералова // Сибирский филологический журнал. – 2016. – № 3. – С. 157–171.
7. Шведова, Н. Ю. Местоимение и смысл. Класс русских местоимений и открываемые ими смысловые пространства / Н. Ю. Шведова. – М. : Азбуковник, 1998. – 176 с.
8. Шур, В. Малая і вялікая радзіма ў анамастыконе пісьменнікаў / В. Шур, В. Слівец. – Мазыр : МДПУ імя І. П. Шамякіна, 2019. – 171 с.

Паступіў у рэдакцыю 21.11.2025